dr hab. Cezary Smuniewski, prof. ucz.
Wydział Nauk Politycznych
i Studiów Międzynarodowych
Uniwersytet Warszawski

Recenzja dysertacji doktorskiej **Sebastiana Karwowskiego** pt. „Dialog chrześcijańsko-muzułmański w nauczaniu Konferencji Episkopatu Francji w latach 1965-2019", napisanej na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II pod kierunkiem prof. dra hab. Marcina Składanowskiego (Lublin 2024)

Oświadczenie

Recenzent oświadcza, że nie posiada żadnych interesów w odniesieniu do recenzowanej pracy doktorskiej, a tematyka tej dysertacji mieści się w nurcie jego zainteresowań naukowo-badawczych.

Układ rozprawy

Przedstawiona do recenzji rozprawa autorstwa Sebastiana Karwowskiego składa się z trzech rozdziałów. W pierwszym z nich, zatytułowanym „Dialog z islamem w praktyce i doktrynie Kościoła katolickiego" (s. 13-82), Autor przedstawił fundamentalne problemy dialogu chrześcijańsko-muzułmańskiego oraz nauczanie II Soboru Watykańskiego w kwestii wolności religijnej i jego recepcji w dialogu chrześcijańsko-muzułmańskim. W rozdziale drugim, który otrzymał tytuł „Kontekst i główne aspekty dialogu Kościoła katolickiego z islamem we Francji" (s. 83-115), Doktorant zawarł treści dotyczące, po pierwsze, kontekstu historyczno-społecznego omawianego zagadnienia, po drugie, odpowiedzi Kościoła katolickiego na zaistniałą sytuację społeczno-teologiczną we Francji, po trzecie, istoty i cech dialogu chrześcijańsko-muzułmańskiego we Francji. W rozdziale trzecim, opatrzonym tytułem „Dialog chrześcijańsko-muzułmański w praktyce" (s. 116-146), czytelnik dostaje możliwość zapoznania się z obecnym stanem przedmiotowego dialogu oraz jego rezultatami i perspektywami. Dla kompletnego obrazu doktoratu warto dodać, że zawiera on również wykaz skrótów, wstęp, zakończenie oraz bibliografię, która została podzielona na źródła, opracowania, literaturę pomocniczą i strony internetowe.

Ocena rozprawy

Warunki stawiane rozprawom doktorskim, a zarazem cechy, jakie powinna wykazywać przedmiotowa dysertacja, zostały określone w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*. Zgodnie z tym przepisem rozprawa doktorska ma prezentować ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie albo dyscyplinach oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej[1].

Jeśli chodzi o zadania recenzenta w postępowaniu w sprawie nadania stopnia doktora, to zostały one opisane szczegółowo przez Radę Doskonałości Naukowej w poradniku dla recenzentów opatrzonym tytułem „Recenzje w postępowaniach o awans naukowy", opublikowanym w roku 2022. W tekście tym w zgodzie z art. 187 przytoczonej ustawy stwierdzono, że przygotowana przez recenzenta „opinia dotycząca danej rozprawy doktorskiej powinna zawierać następujące elementy:

1) ocena wraz z uzasadnieniem, czy rozprawa doktorska prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora w określonej dyscyplinie albo dyscyplinach;

2) ocena wraz z uzasadnieniem, czy rozprawa doktorska wykazuje umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej (…) przez osobę ubiegającą się o nadanie stopnia doktora;

3) ocena wraz z uzasadnieniem, czy rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej lub społecznej (…).

Tym samym, w istocie recenzja rozprawy doktorskiej winna sprowadzać się do trzech wskazanych elementów"[2]. Mając powyższe na uwadze, przedstawiam moją opinię.

Ad 1. Stwierdzam, że Doktorant w rozprawie prezentuje w stopniu wystarczającym ogólną wiedzę teoretyczną z teologii. Przedstawiam uzasadnienie powyższego stwierdzenia:

- Sebastian Karwowski badaniach wielokrotnie odwołuje się do mistrzów teologii, jak również do dokumentów kościelnych, zarówno współczesnych, jak i starszych, np. do encykliki *„Mirari vos" o liberalizmie i religijnym indyferentyzmie* Grzegorza XVI (15 sierpnia 1832 roku) oraz do encykliki *„Quanta cura" o błędach modernizmu* Piusa IX

[1] Por. Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U.2023.742 t.j.); *Recenzje w postępowaniach o awans naukowy. Poradnik*, Rada Doskonałości Naukowej, 2022 r., s. 8.
[2] *Recenzje w postępowaniach o awans naukowy...*, dz. cyt., s. 8-9.

(8 grudnia 1864 roku). Doktorant zręcznie porusza się pośród różnorodnych źródeł, które przeanalizował, demonstrując umiejętność efektywnego wykorzystywania zdobytej wiedzy. Wykazuje zdolność do ważenia treści, dokładnego rozróżniania poglądów myślicieli i badaczy od nauczania Kościoła. Korzystając z literatury teologicznej, Karwowski umiejętnie porównuje jej treści z opracowaniami o charakterze utylitarnym. Wiedza teoretyczna zdobyta przez Doktoranta jest przez niego używana precyzyjnie i adekwatnie.

- Rozprawa dowodzi, że Sebastian Karwowski rozwinął zdolność dotarcia do interesujących go – czasami unikatowych – źródeł wiedzy, takich jak dokumenty i publikacje Konferencji Episkopatu Francji. Dotyczy to często informacji rozproszonych w bogatej literaturze francuskojęzycznej, znajdujących się w miejscach nieoczywistych. Takie zaawansowane i efektywne działanie, jakie obserwujemy w recenzowanej pracy, jest możliwe tylko wtedy, gdy badacz dysponuje głęboką wiedzą teoretyczną w danej dziedzinie, w tym przypadku o dialogu chrześcijańsko-muzułmańskim we Francji.

- Doktorant rozprawie demonstruje rozległą wiedzę teoretyczną z dziedziny teologii, co znajduje odzwierciedlenie w jego zdolnościach do trafnego identyfikowania współczesnych potrzeb badawczych w teologii, świadomych implikacji dla działań ludzkich, szczególnie tych związanych z funkcjonowaniem chrześcijaństwa i islamu w jednej przestrzeni kulturalno-politycznej. Ta wiedza teoretyczna pozwoliła Karwowskiemu na obserwacje natury społecznej: „Problem wiarygodności, sensowności i celowości dialogu katolicko-muzułmańskiego na początku XXI wieku wynika właśnie z obserwowanego wzrostu intensywności islamskiego ekstremizmu, który wyraża się nie tylko w dyskryminacji lub prześladowaniu chrześcijan oraz osób niewyznających islamu w krajach i regionach zamieszkałych przez większość muzułmańską czy w ograniczeniu praw i wolności człowieka, w tym szczególnie praw kobiet, lecz przede wszystkim w religijnie motywowanym terroryzmie, wyrastającym z ekstremizmu. Ofiarami islamskiego terroryzmu stają się poszczególne osoby i całe grupy religijne – w tym często chrześcijanie – czy też chrześcijańskie miejsca kultu religijnego” (s. 8).

Ad 2. Stwierdzam, że rozprawa doktorska wykazuje umiejętności Doktoranta do samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Przedstawiam uzasadnienie powyższego stwierdzenia:

- Doktorant opanował umiejętność formułowania celu badań, co opisał we wstępie do swojego opracowania: „Głównym problemem badawczym jest zatem pytanie o to, jak biskupi francuscy w kontekście lokalnym interpretują i realizują nauczanie Kościoła

katolickiego dotyczące dialogu z islamem" (s. 10). Aby osiągnąć tak postawiony cel główny i odpowiedzieć na pytanie stanowiące problem badawczy pracy, Karwowski określił cele szczegółowe. Po pierwsze, ustalił, w jaki sposób francuski kontekst historyczny wpłynął na ukształtowanie współczesnych relacji katolicko-muzułmańskich. Po drugie, wskazał specyficzne dla Francji trudności dialogu katolicko-muzułmańskiego. Po trzecie, określił, w jakim zakresie i dlaczego stanowisko biskupów francuskich wobec dialogu z islamem odbiega od dominujących tendencji we francuskiej opinii publicznej, w tym również wśród samych wiernych Kościoła katolickiego (por. s. 10).

- Aby odpowiedzieć na podstawowe pytanie badawcze i zmierzyć się z celami szczegółowymi, Karwowski zastosował analizę dokumentów Konferencji Episkopatu Francji dotyczących teologii i praktyki dialogu katolicko-muzułmańskiego. Słusznie skupił się na analizie, która uwzględnia sposób, w jaki kontekst lokalny wpływa na wypowiedzi biskupów francuskich o dialogu z islamem oraz na to, jak wyznacza on cele i metody tego dialogu (por. s. 10).
- W kolejnych krokach badawczych Doktorant posłużył się przede wszystkim metodą analizy tekstów doktrynalnych Kościoła katolickiego oraz innych tekstów – zarówno o charakterze doktrynalnym, jak i duszpastersko-praktycznym, publikowanych przez Konferencję Episkopatu Francji lub instytucje i organizacje jej podległe. Tak uzyskane dane, po poddaniu ich analizie, skonfrontował z treściami o charakterze historycznym oraz z danymi dotyczącymi sytuacji islamu we Francji pochodzącymi spoza środowiska kościelnego. Na tej podstawie, drogą syntezy, zaproponował interpretację ogólnego obrazu i szczegółowych problemów dialogu z muzułmanami w nauczaniu Konferencji Episkopatu Francji. Te prace badawcze Karwowskiego szczególnie doceniam, rozpoznając w nich wzorcowe działanie, w którym cel dociekań naukowych determinuje proces doboru i stosowania metod.
- Doktorant wykazał się znajomością literatury i kontekstu historycznego oraz głębokim zrozumieniem sytuacji we Francji. Jego praca ukazuje umiejętność przetwarzania i integrowania różnorodnych informacji w celu wypracowania nowego zrozumienia tematu. Doktorant charakteryzuje się również zdolnością do krytycznego myślenia. Nie ogranicza się do przytaczania treści dokumentów czy wypowiedzi teologów, myślicieli, komentatorów i różnych specjalistów, ale również analizuje i ocenia wyzwania współczesnego społeczeństwa w kontekście budowania przyszłości społeczeństwa zróżnicowanego religijnie i kulturowo. Jego zdolność do identyfikacji i krytycznej analizy problemów świadczy o samodzielnym myśleniu naukowym.

Ad 3. Stwierdzam, że rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Przedstawiam uzasadnienie powyższego stwierdzenia:

- Recenzowany doktorat przedstawia oryginalne podejście do problemu naukowego związanego z dialogiem chrześcijańsko-muzułmańskim w nauczaniu Konferencji Episkopatu Francji w latach 1965-2019. Łączy on dogłębną analizę tekstów źródłowych z krytyczną oceną współczesnych interpretacji oraz wysiłkiem syntetyzowania różnorodnych perspektyw, aby stworzyć spójny obraz nauczania na omawiany temat, dążąc do opracowania treści, które mogą wspierać duszpasterskie działania Kościoła. W tym badaniu można dostrzec znaczący postęp dla przyszłych badań w zakresie 'teologii dialogu', rozwijanej w perspektywie dogmatycznej, moralnej i pastoralnej.
- Sebastian Karwowski wykorzystał treści zidentyfikowane i wydobyte z doświadczeń Kościoła we Francji. Autor odczytał unikatowe podejście tamtejszego Kościoła katolickiego do dialogu z islamem i, co oczywiste, do samego islamu. Jednak, co szczególnie cenne, autor w swoich badaniach poszedł o krok dalej – sięgnął po dane spoza środowiska teologicznie fundowanego i zestawił je z danymi zawartymi w oficjalnych dokumentach kościelnych. W badaniach teologicznych nie jest to działanie popularne, ponieważ jest ryzykowne. Doktorant wykazał się odwagą badawczą, co należy zauważyć i docenić.
- Doktorant zmierzył się z efektami analizy poznawczej współczesnego kontekstu kulturowego i politycznego Francji. W swoich badaniach dokonał refleksji nad zmianami w społeczeństwie. Opisał, w jaki sposób we Francji pojawiły się liczne wspólnoty muzułmańskie i skąd wynikają współczesne problemy społeczne, w tym o charakterze terrorystycznym, związane z ich obecnością. Oddajmy głos Badaczowi: „Ekstremizm islamski i wyrastający z niego religijnie motywowany terroryzm wysuwa się na pierwszy plan jako trudność w dialogu katolicko- -muzułmańskim. Jest tak najpierw dlatego, że nie jest on problemem ściśle religijnym, lecz trwale naznacza życie społeczne i polityczne we Francji. Zagrożenie terrorystyczne związane z islamizmem jest jednym z najpoważniejszych zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego Republiki Francuskiej. Ekstremizm islamski, którego ofiarami są także katolicy i katolickie miejsca kultu, pobudza także wątpliwości wielu katolików co do sensowności dialogu z muzułmanami. To z kolei wymusza reakcję biskupów francuskich, którzy z jednej strony odrzucają oskarżenia kierowane wobec muzułmanów o sprzyjanie ekstremizmowi lub o brak reakcji na niego, a z drugiej – nie mogą zupełnie zignorować głosów protestu we francuskim społeczeństwie i Kościele” (s. 128). W tekście tym rozpoznaję wychylenie teologa – Sebastiana Karwowskiego – ku naukom społecznym, a szczególnie politologii i naukom o bezpieczeństwie. Wydobywam tę treść

przypuszczając, że w tle tego twierdzenia, jak i wielu innych podobnych idei politologiczno-sekuritologicznych rozrzuconych obficie po całym doktoracie, znajduje się fascynacja badaniami Promotora. A przecież naśladowanie mistrzów – badaczy i badaczek – jest cenną umiejętnością naukową, domagającą się pokory. Ta jest nieprzerwanie w cenie u naukowców niezależnie od ich obszaru badań. Pokora, wiążąca się ze zdolnością do przyznawania prawdzie właściwego jej miejsca w badaniach, nieodzownie prowadzi do odkryć i innowacji. A z przedsmakiem takich odkryć mamy do czynienia czytając doktorat Sebastiana Karwowskiego.

- Sebastian Karwowski nie tylko opisał dialog chrześcijańsko-muzułmański w nauczaniu Konferencji Episkopatu Francji, ale również ukazał jego potencjał ewangelizacyjny. Praca podkreśla znaczenie teologii, którą można w pewnym sensie określić jako realistyczno-dialogującą. Chodzi mi o taką teologię, która chce być i jest w nieustannej konfrontacji z teraźniejszością, niezależnie od jej kondycji. Chodzi mi o taką teologię, która zna swój potencjał teo-logiczny i historyczny, a przez to zna swoje niezastępowalne miejsce w humanistyce cywilizacji, budowanej na fundamencie myśli greckiej, rzymskiej i chrześcijańskiej. Teologia realistyczna i dialogująca, słusznie widząc w Kościele fundamentalne miejsce ewangelizacji, jest zarazem zainteresowana dramatem człowieka w jego „dziś" i różnymi jego „klatkami" – także intelektualnymi. Jest zainteresowana tym, co dzieje się poza murami kościołów i domami rodzin chrześcijańskich. Jest to teologia, której obecność w kulturze – na ulicach naszych miast – nie ogranicza się do procesji czy wydarzeń upamiętniających fakty historyczne, ale jest wsparciem w budowaniu przyszłości człowieka i społecznych form jego bytowania, na horyzoncie których nieprzerwanie jawi się komunia eschatologiczna. Teologia realistyczno-dialogująca, uprawiana przez Sebastiana Karwowskiego, jest zatem eklezjocentryczna, ponieważ jest chrystocentryczna w tym znaczeniu, że w jej centrum jest wcielony Syn Boży, będący – pomimo wszystko – w dialogu z rzeczywistością. Z dużym uznaniem zatem czytam stwierdzenia Doktoranta, takie jak chociażby następujące: „broniąc dialogu z muzułmanami, biskupi nie wahają się krytycznie ocenić postawy tej części społeczeństwa francuskiego oraz katolików francuskich, która wyraża wątpliwości wobec kierunku rozwoju tego dialogu. Zarazem jednak w wypowiedziach biskupów brak jest w zasadzie jakichkolwiek uwag krytycznych pod adresem wspólnot muzułmańskich, nawet jeśli zauważa się, że znaczna ich część nie włącza się w dialog z Kościołem katolickim, a nawet nie wyraża potępienia w obliczu kolejnych zamachów terrorystycznych we Francji. Taka postawa episkopatu może osłabiać jego wiarygodność jako uczestnika francuskiej debaty publicznej" (s. 150).

Uwagi krytyczne

Najważniejszym elementem gatunku literackiego, jakim jest recenzja dysertacji doktorskiej, jest część poświęcona krytyce. Chciałbym jednak na wstępie podkreślić, że przedstawiona krytyka nie powinna być postrzegana jako podważanie umiejętności intelektualnych czy wiedzy kandydata ubiegającego się o stopień naukowy doktora. W rozprawie Sebastiana Karwowskiego nie napotkałem wielu defektów formalnych. Tekst został napisany poprawnie, zauważyłem jedynie drobne niekonsekwencje, które jednak nie wymagają szczegółowego omawiania. Moja główna wątpliwość dotyczy dążenia doktoranta do syntezy, czasami na granicy spłaszczania treści o istotnym znaczeniu teologicznym. Często w pracy przywołuje on konkretne zdania z dokumentów czy wypowiedzi różnych znawców danego zagadnienia, a następnie opatruje je skromnym komentarzem. Jest to widoczne szczególnie w fragmentach, gdzie możliwe było podjęcie próby teologicznej dyskusji z danymi twierdzeniami, rozpoznając w nich wielopoziomowe niuansowanie. Moim zdaniem, doktorant mógłby rozwinąć bardziej wiele poruszonych w pracy wątków, na przykład perspektywy społeczne dialogu chrześcijańsko-muzułmańskiego. Te uwagi kieruję w duchu konstruktywnego dialogu naukowego. Moim celem jest wsparcie Doktoranta na jego dalszej drodze naukowej oraz w pogłębianiu refleksji nad tematyką, którą podjął i, jak się spodziewam, będzie podejmował w przyszłych badaniach i publikacjach.

Pytania

Wywód Sebastiana Karwowskiego prowokuje do zadawania pytań, mniej lub bardziej szczegółowych – wybieram z nich dwa, na prawach *exemplum*:

- Czy jest uzasadnione twierdzenie, że badania nad dialogiem chrześcijańsko-muzułmańskim nieodzownie muszą doprowadzić do konfrontacji dwóch antropologii teologicznych (chrześcijańskiej i muzułmańskiej), dwóch koncepcji wolności jednostki i dwóch wizji konstrukcji politycznej społeczeństw? Jeśli tak / nie, to dlaczego?

- Czego my, teolodzy w Polsce, możemy nauczyć się z badań skoncentrowanych na dialogu chrześcijańsko-muzułmańskim w nauczaniu Konferencji Episkopatu Francji?

Formułuję te pytania z głębokim zastanowieniem i szczerym pragnieniem zgłębienia wiedzy, która wykracza poza to, co udało mi się przeczytać w recenzowanej rozprawie. Wybieram te kwestie, będąc przekonanym, że doktorant ma jeszcze wiele do zaoferowania

ze swojej bogatej wiedzy. Nie jestem pewien, czy udało mi się w pełni docenić wszystkie tematyczne niuanse przedstawionej pracy. Jak wspomniałem, w tekście występują pewne luki, które starałem się wypełnić poprzez własne interpretacje i dopowiedzenia, choć nie zawsze byłem co do tego pewny.

Wniosek końcowy

Dysertacja doktorska Sebastiana Karwowskiego prezentuje osiągnięcie badawcze o wysokiej próbie naukowej. Rozprawa porusza tematy dotychczas jedynie częściowo eksplorowane, wnioskując istotne obserwacje poznawcze. Praca ta lokuje się w nurcie badań aktualnych, potrzebnych i obiecujących. Badania, których wynikiem jest recenzowana praca, świadczą o rozległych kompetencjach Doktoranta, który czerpie z szerokiego spektrum dziedzin naukowych, kierując swoje zainteresowania przede wszystkim ku duszpasterskim aspektom życia Kościoła. Pracy towarzyszy intelektualna rzetelność. Uważam, że w recenzowanej pracy zawarte są treści pozwalające pozytywnie ocenić, po pierwsze, wiedzę teoretyczną doktoranta w zakresie teologii, po drugie, umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej przy wykorzystaniu metodologii właściwej dla badań teologicznych, po trzecie, oryginalność rozwiązania problemów naukowych przy wykorzystaniu wyników badań własnych. Mimo to, nie wszystkie analizy przedstawione w dysertacji zdobywają moją niepodzielną akceptację. Niektóre, choć nieliczne, propozycje interpretacyjne wydają się być niewystarczająco uzasadnione lub opisane zdawkowo. Brakuje mi miejscami przejść od analizy do odważnych konkluzji. Jednakże ten drobny mankament może świadczyć na korzyść Autora, który na początku swojej drogi naukowej unika ryzykownych sądów, ale krytycznie podchodzi do źródeł oraz śledzi aktualne kondycję Kościoła i społeczeństwa. Nie mam wątpliwości, że w obecnej formie praca spełnia wymagania stawiane dysertacjom doktorskim. *Ergo*, z pełnym przekonaniem i satysfakcją wnioskuję o dopuszczenie Sebastiana Karwowskiego do kolejnych etapów przewodu doktorskiego.

Podpisuję z CenCert

Podpisany elektronicznie przez
Cezary Smuniewski; Uniwersytet Warszawski
21.05.2024
10:13:52 +01'00'

Londyn, 21 maja 2024 roku